

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf.

November, December. 1880.

6-ik füzet.

BAJ VAN A TÁBORBAN.

Szép napok voltak azok — Aranjuezi napok, — midőn a mult százbeli encyclopaedisták hada mint egy macedoniai phalanx átronthatatlan és ellenállhatatlan csoportban vitték a támadást a nagy ellenség, az úgynevezett „superstitio“ — vagy a mostmár inkább értett kifejezéssel a „bigottság“ — megsemmisítésére. Az egyetértés, az összetartás tökélyes volt; a közös cél és közös eljárás biztosították a sikert és egyesek botlásai, sőt részletekben eltérő nézetei sem zavarták, mint az orgonában nem csökkenti a mixtura a harmoniát. Midőn Voltaire azt a bolondot mondta, hogy az Alpok magaslatain lelt őskori csigákat a Palaestinából hazatérő zarándokok hullatták el, a jobban értesült encyclopaedista sem ütközött meg rajta; mert hiszen a vakhit egyik hagyománya, az özönviz, volt vagy akart lenni megczáfolva vele. Midőn az encyclopaedia egyik derék oszlopa Diderot egyetlen egy leányát klastromban neveltette, az az ő magán, házi ügye volt, mi az encyclopaedia tekintélyét egy parányival sem csökkentette. Sőt a Rousseau „Confessions d'un vicairé Savoyard“-ja is csakfejszóválást, nem botránkozást okozott. A phalanx mindezek s ilyenek ellenére: diadalmasan haladt előre, mig elérte végállomását a convent decretumaiban. És mi volt a siker fő biztosítója? Véleményem szerint az, hogy a phalanx taktikája a tagadás vala. (Hiszen Mephistopheles sem birja erősebben jellemezni a hatalmát, mint ezzel a nyilatkozattal: „ich bin der Geist, der stets verneint.“) — Positív elem nála csak a természet nyomozásával gyűjtött, rendszerezett és úgy a hogy felderített tények gazdag tárháza volt. Ez az alap, melyen nemcsak állott keményen, hanem mint a leterített Antaeus az anyaföldből újabb újabb erőt húzott, ha inait gyengülni érezte.

De ma másképp van. Az Aranjuezi szép napok elmúltak s az encyclopaedisták epigonjai alig ha csak oly szerencsések is lesz-

nek, mint a Thebaei hét hős maradékai. A phalanx meglazult sorai, a benső meghasonlás az ügynek, legyen az jó vagy rossz, diadalt eszközölni nem alkalmasok.

Szóljunk kép és rejtvény nélkül. Tagadhatatlan, hogy nem csak a tudomány, hanem általában az irodalom, sőt az élet terén is foly, valamint folyt mindenha és folyni fog, míg gyarló emberek leszünk, küzdelem a két világ felett, melyeket röviden, de elég érthetőleg erkölcsi és testi világnak nevezhetünk. E kettő körül forognak, pörölnek, harcolnak a küzdő felek, kiket megint elnevezhetünk theologusoknak, philosophusoknak, természettudósoknak. Az irodalom és társadalom többi osztályai nem jönek tekintetbe, mert ezek, a mikor és a mennyiben részt vesznek a küzdelemben, a mondottak uszályai-képpen szerepelnek. A valóban küzdő csapatok viszonyai a küzdelem főtárgyaihoz különböző és időszakok szerint változók. Vannak a három osztály tagjai közt monisták, kik a két világnak csak egyikét ismerik el, a másikról vagy semmit sem akarnak tudni vagy éppen irtó hadat üzennek neki s fogalmát is iparkodnak kiküszöbölni.

Vannak dualisták, kik nagyon különböző fokozatokban rendelik hol egymás mellé, hol egymás alá a két világot. No már az encyclopaedisták táborát alkotó természettudósok és a részöken álló philosophusok monisták voltak és miképp tartották fenn nézetüket eljárásukban, emlitém néhány szóval. A mostani természettudósokról a mult száz utolsó éveivel kezdve az időszakot, már nem lehet azt mondani. A szakadás közöttök, mind tudományok határai közt, mind a két világ irányában foglalt állásukban megtörtént és hová tovább szembetűnőbben mutatkozik.

Ime a természetrajz szellemi két hőse St. Hilaire és Cuvier, valamint tanítványaik és követőik közt heves vita keletkezett és folyt a felett, hogy vajon az egyenlőség, illetőleg a hasonlóság vagy ellenben a különbözőség elve legyen-e a főmérvadó a szerves alkatok vizsgálatában. Ez a vita tulajdonképp ma sincs bevégezve s még kevésbé eldöntve, csakogy nevet változtatott és ma már az evolutionisták és creationisták közti, a fejlődés és teremtés feletti pör alakjában ismerjük. A szervesetlenek országában, a világosság anyagi vagy hullámmemű haladása szakította a conservatisták és progressisták felekezetére a physikusokat. Ez idő szerint az utóbbiak kerültek felül; de aligha Biot-val az utolsó conservativ szállott volna sirba és

hallszik, ha ritkán és nem nagy hatással az emanatiót pártoló szózat is. Ellenben fennálegész erejében az aether léte feletti vizálgodás és ha egy felől a nagy (talán felnagyzott) Humboldt S. mythusnak nyilvánította, másfelől a többség nélkülözhetetlennek tartja a fogalmát nem csak mint a világosságnak, hanem a villamosságnak is substratumául.

Nemrégiben történt jókora összeütközés egy oldalról Haeckel, másról Du Bois Reymond a németté vált francia és Virchow között. A támadó Haeckel volt, a ki miután megtanította magát Elohimot, miképp kellett volna teremtenie a világot, hogy ne leczkértette volna meg irgalmatlanul az ő két collegáját, a kik nem akartak mindenben egyetérteni vele? T. i. du Bois azt az egyetlenegy szót találá kimondani: „ignorabimus“! az az hogy vannak a tudománynak oly kérdései, melyeket feszegetni idő- és erőpazarlás, mivel nincs józan kilátás, hogy megoldani lehessen valaha. Virchow pedig azt nyilvánította, hogy a Haeckel-féle fejlődés elméletet véleménye szerint nem szükséges a közép- vagy épen elemi iskolákban tanítani. Haeckel mocskolódásaiból meg lehet tanulni, *quantae animis academicis irae*: mily rettenetes a természettudós az ő haragjában. De tanulhatunk egyebet is ez alkalommal. Többek közt, hogy ilyesmit a francia udvariasság az „encyclopaedia“ korában meg nem engedett volna. Es jegyezzük meg még, hogy az encyclopaedisták nem állították fel a tudományt bálványának, nem hirdettek a nevében dogmákat, mint a mai természettudósok és féltudósok tesznek. A dogmát nyomba kíséri a türelmetlenség, mely azok iránt legsanyarubb, a kik egészben véve a párttal tartanak és csak egyes részekben vagy árnyalatokban térnek el az orthodoxyától. Ez a türelmetlenség mélyebb önzés talajában gyökeredzik, mint az a mely e szárnyaló szavakra: *figulus figulum odit*, adott alkalmat. És mivel, mint feljebb említém, a *negatio roppant*, meghódíthatatlan terén tartózkodtak az encyclopaedisták és ott oly biztonságban érezték magukat, mint a *scythák* a sivatagaik közepette *fitymálták* Cyrus vagy Darius hadait, ellenfeleikkel szembe nem hivatkoztak dogmákra, hanem a józan észre (*sens commun*), melyre a modern természettudós kevesebbet ad, mint az ürességét *czikornyásságával* takaró *differentialis* vagy *integralis* formulára.

Mindezek hát a természettudósok táborában lazulás, gyengülés *symptomái*, melyeket most legújabbán is egy pár példa

szaporit s csak ezek eladására kérek még rövid idei türelmet.

Argyli herceg, cikksorozatot indított meg a „Contemporary Review“ című havi folyóiratban, melyet következő fővonalakkal vezet be: „A természet rendszere azt a benyomást teszi az elmére, hogy az egy egész. E benyomásnál fogva nevezük azt világegyetemnek (Universum). E benyomásnál fogva, de rendje és szépsége képzetével élénkitve nevezték a görögök „Kosmos-“nak. Ilyes szavak alatt azt értjük, hogy a természet oly egész valami, melynek minden részei elváhatatlanul egyesítvők és kapcsolvók a legbensőbb, figyelemgerjesztőbb viszonyokban, melyeket nyomonni a vizsgálásnak és megérteni az észnek legmagasabb feladata. . . . Jó lesz ezt a benyomást a forrásáig nyomonni, hogy lássuk mennyiben alapszik határozott tényeken és mennyiben erősítik meg a tudomány legújabb felfedezései. Bizonyos az, hogy bármit tett vagy tesz a tudomány az embernek a természet egységéről való fogalma megerősítésében, nem keltette azt a ma ugynevezett tudomány. Jóval az előtt keletkezett az a fogalom, mint a mikor az oly értelemben vett tudomány született. Azaz, az eszme létezett, mikor a természettani ismeretek szerzését még nem tartották az emberi ész méltó foglalatosságának és ennek módszere és vivmányai rendszeresítve nem voltak. A theologia elébb sejtett kétségkívül valamit belőle. A természet egysége, eszméje legalább is egyidejű kellett hogy legyen az egy Isten eszméjével és még a kik az embernek az állatból származásában hisznek, azok sem bírják megmondani nekünk, mily korán keletkezett az egyistenűség tana. A zsidó irodalom és hagyományok, melyek legalább is a legrégiebbek közé tartoznak, a legtisztább alakjában mutatják fel azt a tant és ugy adják elő, mint ős idők hagyományát. Annak a rejtélyes miveltségnek, melynek kelte sokkal megelőzte az Ábrahám korát, az emlékei hová tovább világosabban nyujtanak a zsidó hagyományokkal egyező adatokat. Egyiptom polytheismusában kész ösvényeket lehet nyomonni, miképp alakultak sok istenné egynek a tulajdonitmányai. Lesznek, a kik ugy tartják, hogy a természet egysége, eszméje megelőzte az Isten egysége eszméjét. Nem szükség vizsgálnom, mily rendben követték egymást, valamint azt sem, vajon a két eszme volt-é egymástól külön válva a történelemben. Elég az, hogy létezhetnek és léteznek is külön válva a mai időben. A természet egységét azok is vallják, kik egy élő isteni személynek tevékenysége eszméjét sokkal kevésbé szivellik“.

Mielőtt tovább mennék, megjegyzem, hogy a theologia méltányos megemlítése már magában is elég, hogy gyanussá tegye szerzőnket természettudós collégái nagyobb része előtt és még jobban elveszti bizodalumukat, midőn azt feszegeti, hogy a részletes nyomozások nem csak hogy kevésbé segítik elé a természet egysége mélyebb felfogását, hanem féltő hogy még útját is állják. — „A munka felosztása“, — írja továbbad, — a teendő munka bonyolodott voltával hovátovább inkább elaprózdódik, a vizsgálódás ezerfelé ágazik és mindenik szakma a viszonyok különfajú sorában éri végét. A chemicus az anyag elemi kapcsolmányaival van elfoglalva és szerkesztményegységet lel oly dolgokban, melyek más tekintetben merőben különbözők. Az anatomus az alkatra fordítja figyelmét és meszsziire elválaszt egymástól oly szerveket, melyek chemiai szerkezetöknél fogva azonosok lehetnek. A physiologust a szervek működése érdekli és úgy találván, hogy teméntelen, különböző alkatnak azon egy a működése, minden különbségeik ellenére azon egy név alá sorolja. Az összehasonlító anatomusnak a szerves alkatok részei viszonyos helyzetére van gondja; és ámbár látja hogy azon részek különböző teremtményekben igen különbözőleg működnek, azért mégis azonosoknak állítja és egy eszményi östypus egysége alá vonja. De ime nyomozók mindenike megnyugszik rendszerint az egységnek azon a külön nemén, melyre vizsgálódásai vezették és szemet huny a reá vagy felibe következő egység előtt. És így meglehet, hogy a „világ-egyetem“-féle szavakban s az egy Istenben való hitben tükröződő érzése a természet egységének, magasabb és teljesebb felfogása a természet egységének, mint a melyhez azok szoktak jutni, a kik a részletek fáradságos vizsgálásával vannak elfoglalva.“

Ujabb heterodoxia, melyet nem köszönnek meg collégái a nagy nevű természettudósnak.

Bévezetésében a természet egységét annak nagy és általános jelenségeiben keresi és leli szerzőnk. Tárgyalja — még pedig bírálóan — sorban a nehézséget, a világosságot, a meleget, villámosságot sat. melyeket most mind ezen egy értelmezésben szoktak össze foglalni: „a mozgás nemei.“ De írónk nem hiszi, hogy ez az értelmezés a természet egységének valódi és méltó kifejezése volna és még kevésbé hiszi azt, hogy az „élet“ fogalmát is abba a száraz definitioba lehessen beszó-

ritni. Újabb összeütközés a természettudósok ez idő szerinti nagy többségével!

Eddig tart az I. fejezet, melynek vázlatával, azt hiszem már is igazoltam állításomat, hogy csakugyan „baj van a természettudósok táborában“. Elég lesz, ha elmondom az eddig elé közlött további két fejezet czimeit: II. „Az ember helye a természet egységében“. III. Az állati ösztön az emberi elméhez való viszonyában“. (Itt megint borsot tör a h. ama természettudósok orra alá, a kik az ösztönt a „faj“-nak meggyűjtött tapasztalásából akarják kimagyarázni.)

Hanem lássuk már annak is egy mutatványát, minő ellenkiáltást keltett a táborban az Argyl h. eltérő nézete.

Foulerton, orvostudor, a „Journal of Science“-ben szemle alá fogván a szóba vett I. fejezetet, ellenvetéseit a következő nyilatkozatban foglalja össze: „1) Nincs megbizonyítva, hogy a természet egységében és a monotheismusban való hit általános volna; sőt ellene szól minden valószínűség; ellenben bő bizonyosság van arra, hogy a természet és természet feletti lények dualismusát hitte és hiszi az ember. 2) Minthogy minden eredmények özvege = minden okok özvegével, a mai napi világegyetem = akármelyik korábbi időbeli egyetemmel és ebben áll a természet egysége. A ki ezt megakarná czáfolni, annak ki kellene mutatni, hogy az eredmények özvege vagy több vagy kevesebb, mint az okok özvege, mi lehetetlen“.

Úgy adom, a hogy veszem és magam csak azt mondom hozzá, a mit Aesopus rókája az álarczról.

Az „élet“ fogalmára térve, azt az állítást veszi fel az o. t. ur, a melyet egy más tudós nyilvánított (Angliában), hogy „az élők és nem élők közt hézag tátong“ és felelete az hogy ilyesmit csak tudatlanság állíthat.

Vegyünk számba, utoljára még egy kis mutatványt, melyből sejtethni, minő egyetértésben vannak a természettudósok egymással. Egy másik o. t. Rob. Lewins, ily czimű könyvében: „Élet és elme, vagyis a modern orvosi tudomány alapja“, tiz állítmányt bizonygat, melyeknek a vastagja:

3) A természettudománynak szoros kötelessége közzé tenni minden eredményt, bár mennyire ütközzék is össze a korabeli előítéletekkel.

4) A természettudomány mindennapivá tette 190 év óta azt az axiomát, hogy a világegyetemben minden dolog változ-

hatatlan törvény szerint foly. Ez az axioma gyökerestől irtó mindennemű vallásra nézve.

5) A világ öröktől fogva való és örökké tartó. Soha semmi sem teremtetett, semmi el nem vezett. Kezdet és vég nincs. Csak a formája és állapota veszendő a dolgoknak.

6) A világegyetem mind időben, mind mekkoraságban határtalan. Az anyagnak nem lehet határa, mert az idő örökkévalósága és az űr mérhetetlensége kölcsönös viszonyban vannak egymással.

7) Az úgynevezett „személyes Isten“ csak az emberi agyvelő bálványja, a tudomány előtti ember fattyuhajtásu szervezete, felruházva az ember tulajdonítványaiival és szenvedélyeivel, — egy maradványa a fétishismusnak . . . Teljes atheismus azonban nem postulatuma a tudománynak, mint a mely tartózkodik megtámadni a világtervezet világos bizonyosságait vagy egy ismeretlen, megfoghatatlan, értelmes első ok létezését“.

E szép dolgok bírálója, mint mondja „tér hiánya miatt, nem elegyedik megvitatásokba, csak az 5-dik állitmány ellen van kifogása.“

„Minden természeti erők“ — azt írja le — sulyegyenre törnek (tend), s mihelyt az beáll, minden életnek, minden tevékenységnek, minden mozgásnak meg kell szűnni.

„Planétáinknak ki kell lassankint száradniok, mint a hold hogy ki van és kétségkívül beléhullanak a napba.

„A nap, mely a legderekbabb tekintélyek szerint már el-töltötte élte javát, ki kell hogy égje magát s ez ellen nem segít, se az említett tüzelék, sem a mechanikai mozgás átalakul-tából származó hőség.

Még a napok egymásba hullása sem veheti örökre elejét a végnek.“

Melyiknek higyük már a kettő közül?

A jeles munkát nem az író, hanem más valaki adta ki „Thalassoplektos“ álnév alatt. Ez egy toldalékban, melyben a munkát magyarázgatja, kikél a tudomány-tények nyomozói, a research emberei, sőt általában a tudósok és irodalmárok ellen. Beszél az élet embereiről, t. i. szerinte, a földesurakról, huszár tisztokról s így folytatja: az ilyenekhez a savant-okat, és literatusokat egy pillanatig sem hasonlíthatni. A specialistának, — bár mily nagy ember is a maga szemében —

épicier-életéhez hasonlítva, iszonyu magasságban áll a falusi nemes ember, az előkelő papi ember s egy jól táplált, megelégedett földész élete.

És továbbá: „A tudósok (savans) halmozhatnak felfedezést felfedezésre, mig mint Faradayval történt, valódi dühvé válik náluk a felfedezés vágya; de az ily törekvésekre merőben reászánt élet célját vesztette, és mint példaadás tényleg árt a társadalomnak. „Faust“-nak egész feladata, hogy kimutassa, miképp bontakozik ki egy felsőbb rangu elme, egy tökélyes ember, elmélkedő foglalatosságokból tevékenyekre, a könyvtárból, muzeumból, csillagdából colossalis művek végrehajtására. Ama Faraday-féle tudósok, kik pedant módra vannak beléböszülve elmélkedő foglalkozásukba, alsó rendü elmék, mint Wagner a famulus a Goethe nagy tragoediájában.“

Meg kell vallani, hogy meglepő, sajtóságos magyarázata a „Faust“-nak, a milyenre „Thalassoplektus“-on kívül még senki sem bukkant!

Denique, így foly a dolog a természettudósok táborában.

Dr. BRASSAI SÁMUEL.